

Nekázeň
Řízení třídy
Prevence i zvládání v komunikaci
Učitel a jeho autorita

Téma a cíle

Téma (ne)kázeň a autorita učitele

Cíl:

- dovědět se něco z teorie
- podpořit přemýšlení o tom, co pomáhá udržet kázeň a co podporuje autoritu učitele

Podtémata – nabídka:

- definice kázně a nekázně (co to je)
- (ne) kázeň z hlediska systémů (teorie – jak vzniká)
- (ne)kázeň podle Adlera (teorie – jak vzniká)
- kázeňské prostředky (jak udržet – teoretický postup)
  - – interakce jako prevence i prostředek nápravy (možnosti analýzy interakce)
  - – TH jako cesta ke klimatu (prevence)
  - – management ve třídě (prevence)
  - – Autorita učitele

Inkluzivní pojetí nekázně

- Nehledáme dg. a nenálepkujeme
- Respekt k odlišnosti
- Využití odlišnosti
- Každý má své specifické potřeby
- Nekázeň není věcí patologie

Kázeň – proměna představ

- Historicky determinováno výchovné ideály jednotlivých dějinných etapách
- Postmoderní myšlení je k vidině ideálního, univerzálního vzorce lidství velmi rezervované
- V kontextu pedagogiky a rozvoje člověka je převáděn požadavek norem lidství na požadavky flexibility, kritického myšlení, gramotnosti, klíčových kompetencí aj.

Co je kázeň

- Fenomén kázně je spojován se školním prostředím, popřípadě s rodinným edukačním prostředím (Bendl, 2004a)
- Kázeň = vědomé, přesné plnění zadané sociální role, stanovených úkolů, určených činností, spojené s respektováním autority (Průcha, Walterová, Mareš, 1998)
- Kázeň = vědomé dodržování zadaných norem chování. Rozumíme jí tedy vědomé podřízení se zadaným normám, vědomé respektování zadaných pravidel, předpisů či ustanovení (Bendl, 2004).
- Kázeň = společenský jev spočívající v dodržování stanovených nebo dobrovolně přijatých norem (Střelec, 1998).

Kázeň ve škole

Tři různé pojetí kázně:

- plnění sociální role (Průcha, Walterová, Mareš, 1998),
- dodržování norem (Střelec, 1998)
- dodržování pravidel (Bendl, 2001, 2004b)

Všem třem pojetím je společné naplňování určité povinnosti nebo očekávání. Z tohoto úhlu pohledu lze mluvit o těchto definicích jako o definicích tzv. **vnější kázně**.

Druhy kázně:

- uvědomělá
- vnější kázeň
- vnitřní
- dobrovolná
- vynucená
- sebekázeň

- **Školní kázeň** = vědomé dodržování školního řádu (eventuelně pravidel chování ve třídě) a pravidel (pokynů) stanovených učiteli (Bendl, 2004) tj. Obecně: vědomé dodržování institucionálního řádu a pravidel stanovených institucionální mocí

Vnitřní kázeň

- vnější kázeň – znamená podřízení se, povinnost poslouchat, dozor ....
- zvnitřnění vnější kázně – porozumění vztahům, komunikaci
- Vnitřní kázeň – žák si sám určuje úlohu, cestu ... jde o uvědomění, dozrání“; vnitřní kázeň = sebekázeň, která nemá s podřizováním se nic společného (zvnitřnění do struktury osobnosti). Žádoucí chování bez přítomnosti dozoru.

Cesta (obecně):

1. Navození a udržení edukačního vztahu
2. Interiorizace: Přejít od vnější kontroly a řízení – od vnější kázně k sebeřízení, sebekontrolé, resp. vnitřní kázni založené na asimilovaných normách.
  - 2.1 Upevnění kázně pomocí **interakce v edukačním procesu**
    - 2.1.1 Použití kázeňských prostředků během edukačního procesu
    - 2.1.2 Použití nápravných prostředků během procesu
3. Exteriorizace: Chování odpovídá přijatým normám, vnější působení na druhé.

Od vnější kázně k vnitřní

- Pravidla systému edukačně-kázeňského procesu jsou určité prvky, které sdílí oba dva subsystemy (vychovatel a vychovávaný), ti je buď:
  1. Implicitně přijali a dodržují je (neformální společenství)
  2. Explicitně se na nich dohodnou (malé sociální skupiny, které lze označit za tým s určitým explicitním cílem)
  3. Jsou autoritativně dány (institucionalizovaná forma kázně)

Nekázeň

- Protikladem kázně – pokud není stanoveno, co je kázeň, nelze mluvit o nekázni.
- Nekázeň = porušení kázně, nedodržení určitého pravidla či normy (obvykle určité sociální jednání – kázeňský přestupek)

Sociální interakce jako prevence i příčina nekázně

- edukační proces = druh **sociální interakce**.
- Interakce = soubor recipročních sociálních aktivit probíhajících mezi partnery interakčního procesu ... v určitém interakčním časoprostoru. ...“ (Geist, 1992, cit. podle Průcha 2002)
- Interakce = vzájemné jednání, konání (ztotožňuje se s pojmem komunikace v širším pojetí – Vybíral, 2005)
- Výchova je kázeňský prostředek, Interakce je kázeňský prostředek (Bendl, 2001, s. 78).

Výchovná situace

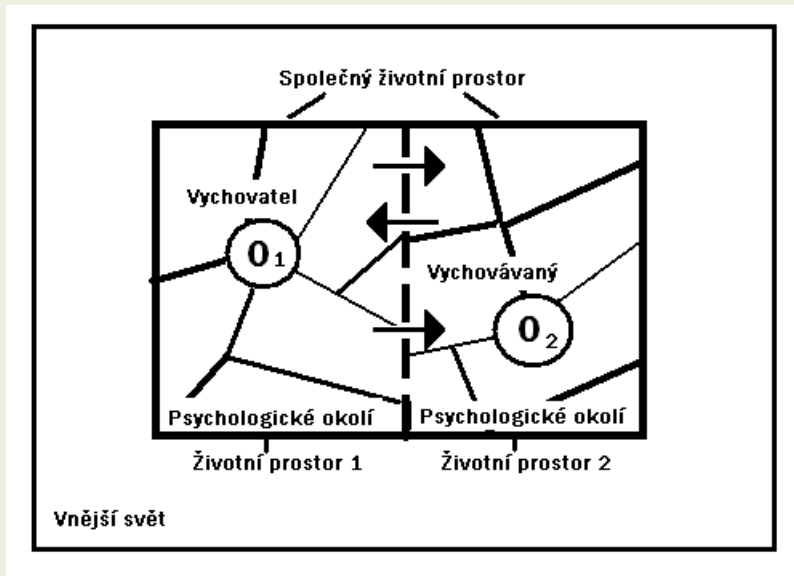
K. Lewin (1951) – teorie pole
(podle Nehyba, 2010)

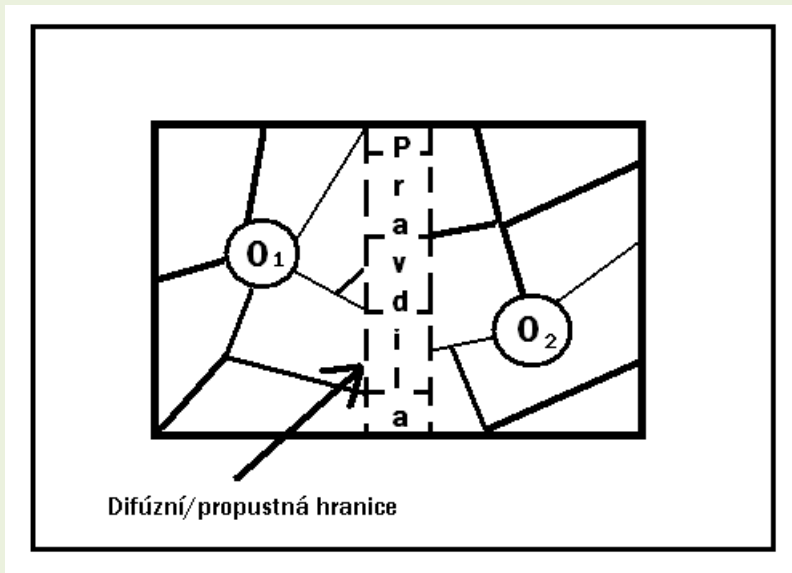
- Jde o dva odlišné systémy, které se střetnou v určitém čase a místě.

- V závislosti na postupném budování důvěry se systémy vzájemně otevírají, tak dochází k interakci a výměně některých prvků v systému (učiva, norem, hodnot,...).

- Ze dvou systémů se postupně stává jeden společný systém. Přesto si každý z aktérů výchovné situace udržuje určité svoje prvky ve svém subsystému.

- Zde se setkávají dva životní prostory.

Během edukačního procesu, dochází k interakcím mezi vychovatelem a vychovávaným.

Z pohledu vychovatele je očekáváno, že tato interakce bude podléhat pravidlům, pokud ne, dochází ke konfliktu, který se dále řeší.

Cesta ke kázni

- Budování důvěry pro otevřenost obou systémů
- Tvorba pravidel ve společném životním prostoru
- Vyjasnění pravidel ve vztahu k vlastnímu životnímu prostoru – „sladění“
- Vyjasnění sankcí za nedodržení pravidel

Alfred Adler

Rušivé chování z hlediska individuální psychologie

(Petr Ondráček)

Alfred Adler hledá odpověď z hlediska subjektivního prožívání

Teorie – **usilování o nadřazenost (udržení sebehodnoty)** – vyrovnávání se s pocitem méněcennosti (fyziologicky dané)

Usilování sociálně přijatelným – nepřijatelným způsobem (sociální cit, kreativita)

- **Oč jedinci jde?** (**aspekt finality** - chování má nějaký cíl, pro jedince je smysluplný – i nekázní chce žák něčeho dosáhnout)
- Existence člověka je spjata se společenstvím ostatních (**sociální aspekt, chování zajišťuje pozici ve společenství** – nekázeň jako zajištění si postavení)
- Jedinec je spolutvůrcem průběhu **interakce s ostatními** (**aspekt aktivity, nekázeň jako akce** – reakce, komunikační vzorce)
- Ne vždy si jedinec uvědomuje cíl (**aspekt neuvědomělosti**, souvisí s neuvědomovaným udržením sebehodnoty, žák si neuvědomuje skutečný cíl – význam nekázně .... Hloupá otázka: **Proč to děláš?**)

Pokud je východiskem nekázně (dle Adlera) negativní sebehodnocení .... jeho příčiny:

- všeobecná situace dítěte ve světě dospělých
- skutečné nebo domnělé nedostatky vlastního organismu
- ekonomická a sociální situace dítěte a jeho rodiny
- pohlaví dítěte v kontextu společenského a rodinného významu
- rodinná atmosféra a sourozenecká konstelace
- výchovný styl rodičů
- zatěžující události a osudové rány

- Přesvědčení o vlastních předpokladech je základ pro sebehodnocení: je součástí „životního stylu“.
- Je rozhodující pro utváření interakcí

Pro učitele – rušivé děti

Rozpoznání finality rušivého chování (poutání pozornosti, snaha vyhnout se úkolu...)

O co může jít (co provokuje chyby učitelů):

- Chce-li žák vyprovokovat učitele – vynutit pozornost (řešení: sdělit, že ví, o co mu jde, zaměstnat...),
- Chce-li žák bojovat s učitelem (řešení: sdělit, že výzva k boji byla rozpoznána, přehlížet, zachovat klid, vysvětlovat...),
- Chce-li žák mstít se učiteli, rodičům... (řešení: klid, ignorovat, sdělit, že účel byl rozpoznán... snaha o zlepšení vztahu)
- Chce-li žák dokázat vlastní neschopnosti – „naučená bezmocnost“ (řešení: zdržet se kritiky výkonu, vyzdvihnout úspěchy, počítat s dlouhodobým procesem...)

Vždy: zásady podporující komunikace

Pro učitele

- Neřešit úkoly za žáky, angažovat je
- Nedominantní styl výchovy, nechat rozhodovat
- Neironizovat, nehledat chyby, pracovat se sebevědomím žáků
- Nebýt agresivní a netolerovat agresi
- Věnovat pozornost jedincům, nezanedbávat
- Všímat si izolovaných žáků

Kázeňské a nápravné prostředky

- **Prevence nekázně**
- **Náprava**

- prevence nekázně – **kázeňské prostředky** (Bendl, 2004), kázeňské zásady, **výchovné prostředky (obecnější)**, (oba vedou k dodržování kázně)
  - jsou to: sociální i jiné dovednosti učitele, motivace žáků, přísnost-důslednost učitelů, přirozená autorita učitelů, porozumění žákům, klima a kultura třídy a školy... odměny

- řešení nekázně – **nápravné prostředky** (náprava kázně) – **tresty**

Kázeňské prostředky – zásady (Bendl, 2004)

1. Zvyšování sebevědomí žáků (schopnost sebereflexe, komunikace, vyjadřování přání...) – viz Adlerovo pojetí
2. Pěstování důvěry a spolupráce mezi žáky.
3. Rozvíjení pozornosti, soustředěnosti a sebeovládání žáků.
4. Charakteristiky učitele napomáhající ukázněnosti žáků.
5. Výchovní styl učitele – demokracie, respekt, delegování
6. Náhodné situace, které žákům ukážou, jak mají učitelé náročné povolání (podpora autority).
7. Podpora odolnosti žáků vůči agresivitě a nátlaku ze strany spolužáků.
8. Podpora odolnosti proti svodům (umění odmítnout).

Z etopedie – nápravy nekázně (Slomek, 2010)

Metoda **přesvědčování**:

- Přesvědčování slovní (volba komunikačních způsobů).
- Přesvědčování činem (včetně osobního příkladu).

Metoda **organizace chování – metody získávání návyků** (opakování, automatizace).

- Požadavek – jasný srozumitelný, přiměřený možnostem dítěte.
- Příkaz – jednoznačný, proveditelný.
- Cvičení – ve vztahu ke sledovanému cíli.
- Zapojení do jiné činnosti – uplatnění systému zájmově výchovné činnosti.

Metoda **stimulace chování** – obsahuje strukturu **odměn**, kladné hodnocení.

- Pochvala – nejen za mimořádné činnosti.
- Vyjádření důvěry – s ověřením a vyzkoušením.

Metoda **donucení** – typický trest

- Morální přinucení.
- Využití veřejného mínění.
- Podmíněnost chování.

Nápravy nekázně (obecně)

- Uvědomění si chyby, že přestupek, který žák udělal, je špatný a je nutné „obnovit prostupnost hranice“, aby se mohl dál rozvíjet výchovný vztah.
- Buďto k tomuto sebeuvědomění dojde žák automaticky díky vyspělosti a seberefektivitě nebo k tomu lze pedagogickou komunikací aktéra přestupku dovést.

JAK?

Použití Já-výroku vychovatelem

Cíl = nevyvolání emocí a nesouhlasu, uvědomění si vlastních zájmů a potřeb – říci, co opravdu chci a srozumitelně to sděluji druhé straně. Upřímnost = zásada. Konstruktivní řešení situace založené na vzájemném pochopení (Gordon,1995; Bednařík , 2001; Kopřiva, Nováčková ,2008...) Struktura Já–výroku např.:

1. **Hovoříme o tom, jak se cítíme** (používáme tvary zájmena já – já, mně, mi, mne, mě).
2. **Sdělujeme, co vyvolalo naše emoce** (popis nebo informace).
3. **Vyjadřujeme svá přání nebo očekávání**, jak situaci řešit (nepoužívání Ty – vět).

Intervence zaměřená na důsledek

Cíl = dovést k vhledu vychovávaného ve smyslu. Co by setrvávání v „nepropustné hranici“ znamenalo pro žáka (např. vyloučení ze školy, ztráta výhod ... společné hledání důsledků...)

Řešení zaměřená na minulost i budoucnost

Slomek, 2010

- dobře se zorientovat ve vzniklé situaci, zjistit zdroje, příčiny, motivaci, zázemí problému
- ověřit si zjištěná fakta a souvislosti
- uvážit možná řešení – podle míry provinění a postojů k aktérům, vždy rozbor
- zvolit optimální řešení (konkrétní pedagogické opatření)
- vyhodnocení účinku pedagogického opatření

Pátrání v minulosti

Model obracející se k minulosti (pátrání po příčinách) je užitečný zejména tehdy, když je potřeba odhalit zájmy a potřeby těch, kdo kázeňský přestupek udělali

- zájmy a potřeby – produkují postoje žáka – chování
- chování samo o sobě nic neříká o motivech (jde-li o nenaplněnou potřebu, je dobré ji odhalit)
- obtížné

Zásady při nápravách

- Věnovat se emocím (svým i emocím druhé strany)
- Přizvat druhou stranu ke spoluúčasti na řešení situace
- Provést opatření rychle (vratné a nevratné přestupky, možnosti kompenzace, nápravy škody...)

Analýza komunikace – Flanders (1970)

Učitel:

1. Akceptuje žákovy pocity, projevuje sympatie konstruktivním způsobem.
2. Chválí a povzbuzuje, žertuje, souhlasí s žakovým výkonem.
3. Využívá, akceptuje, objasňuje a rozvíjí myšlenky žáků.
4. Klade otázky, stimuluje žáky, nejde o řečnické otázky.
5. Vykládá, sděluje, přednáší, uvádí své názory.
6. Dává pokyny či příkazy.
7. Kritizuje, uplatňuje svou autoritu, chce změnit žakovo nevhodné chování nebo činnost.

Flanders (1970)

Žák:

8. Odpovídá učiteli, ale kontakt inicioval učitel.

9. Žák sám začíná hovor, je aktivní a iniciativní v kontaktu s učitelem.

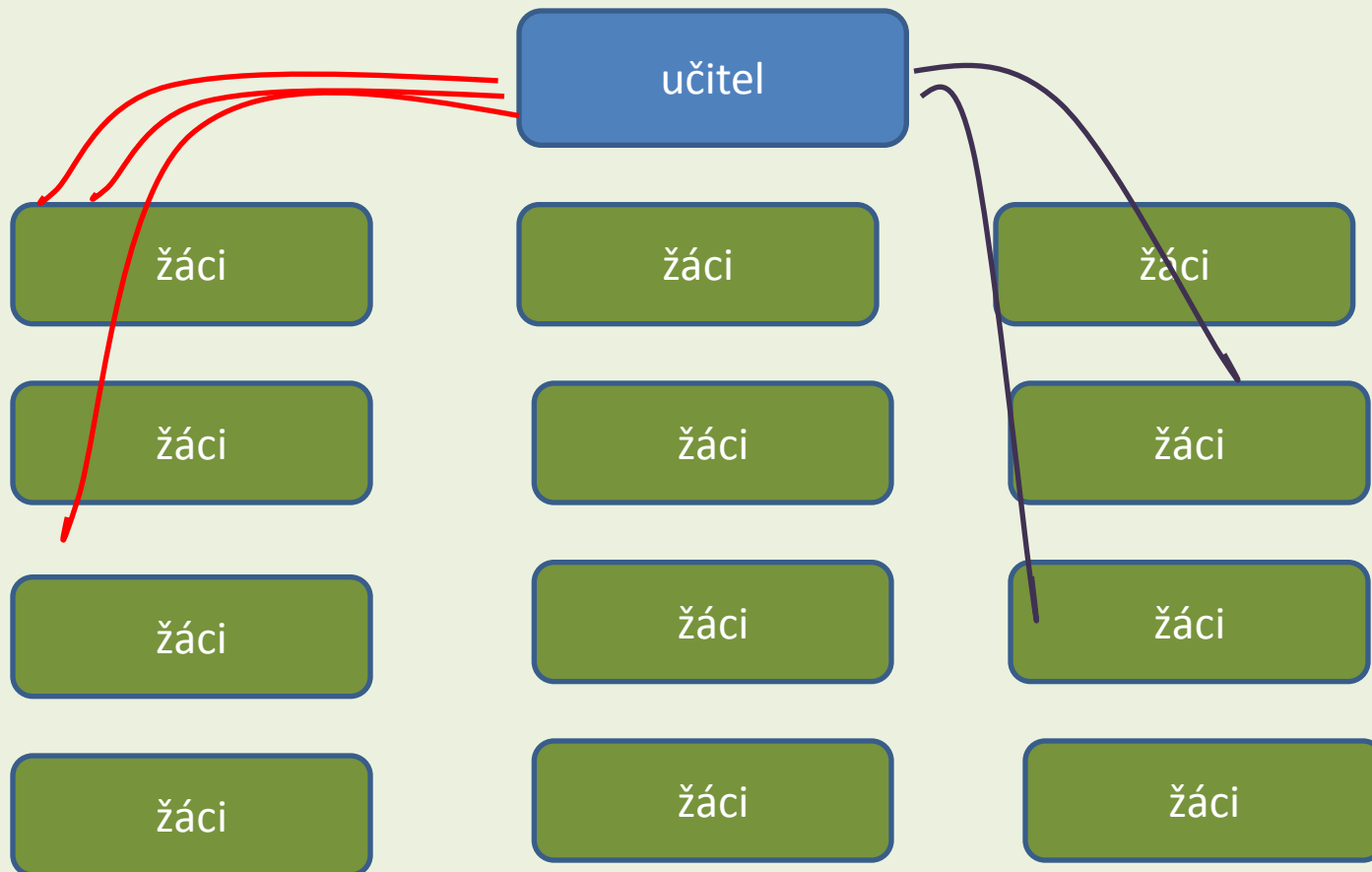
10. Ticho nebo zmatek ve třídě, přestávky v komunikaci.

Pozorování komunikace učitele se žáky

Repliky učitele

- Pozitivní (napište 3)
- Neutrální (dtto)
- Potlačující (kritika, ironie, příkazy...) (dtto)
- Opravující (dtto)

Pozorování komunikace učitele se žáky – typ a frekvence replik

Analýza komunikace s žáky

učitel	žáci
10 pozitivní	45 odpovědí
32 neutrální	20 otázek
12 potlačujících	3 provokace, humor
23 opravujících	10 vyrušování

Nepřistoupit na boj

- Honzo, zkus odpovědět na otázku, kterou jsem položila.
  - Mě to nebaví.
  - Ty tady nejsi od toho, aby Tě něco bavilo. Ty máš povinnost se učit.
  - Stejně je to k ničemu. K čemu mi to bude, umět vypočítat rychlost?
  - Máme to v osnovách a patří to k základnímu vzdělání. Když to nebudeš umět, nemůžu tě pustit do vyššího ročníku. A navíc budeš před spolužáky vypadat jako blbec. To chceš?
  - Mně je to jedno. Mně uživí fotbal.
  - No to je fakt. Fotbalista to umět nemusí. Stačí si občas nějakého fotbalistu poslechnout, tam ty skutečně dobře zapadneš.
- Honzo, zkus odpovědět na otázku, kterou jsem položila.
  - Mně to nebaví.
  - Tomu můžu rozumět, přesto bych ráda věděla, zda tomu rozumíš a umíš odpovědět. Chci, abyste to uměli, to je moje práce.
  - Stejně je to k ničemu. K čemu mi to bude, umět vypočítat rychlost?
  - Děcka, pojďme se zamyslet nad tím, k čemu je dobré umět spočítat rychlost....
  - Já se budu stejně živit fotbalem ...
  - To klidně můžeš, to by bylo fajn, kdyby se Ti to podařilo, ale nikdy nevíš ....

Komunikace ve škole podle TA

- Transakční analýza
- (Eric Berne)

Prevence nekázně

„Manažerské“ řízení třídy (strategie řízení)

(Cangelosi, James S., 2009)

- Sdílené cíle
- Sdílené plány (role, harmonogram, postup...)
- Sdílené normy (chování) – „třídnické hodiny“
- Týmová práce a spolupráce
- Evaluace a kontrola
- Vzniká sociální tlak třídy (pozor na vůdce)

Prevence nekázně

Management školní třídy

Jaká je třída v období puberty?

- Vztahy k vrstevníkům jsou prioritou
- Potřeba partnerství ve vztazích
- Potřeba úcty a respektu ze strany dospělých
- Výrazná snaha o hierarchii ve skupině
- Tendence vytvářet neformální skupiny se silnou autoritou v čele a danými pravidly (party)
- Skupina má roli bariéry před okolním světem, je uzavřená
- Žáci přestávají být závislí na autoritě učitele

Management školní třídy (R. Braun)

Pozice ve třídě - Schindlerovo dělení

- **Alfy** jsou vůdci ... ovlivňují dynamiku (zvláště jsou-li kamarádi) ... jsou vždycky o krok napřed před učiteli ... alfy nejsou jedničkáři ... je třeba racionálního jednání
- **Bety** to třídní vědátoři ... děti je volí do parlamentu (ale dobré je tam mít i Alfy).
- Většina žáků jsou **Gamy**. Snadno se angažují, ale jsou koučované Alfami. Žárlí na Alfy, ale sami nemají rády změnu, málokdy mají odvahu křičet – ale dokážou intrikovat
- **Omegy** jsou outsideři. S Omegou pracujeme vždy mimo třídu

Práce se třídou – třídnické hodiny

(podle A. Vašákové)

Třídnické hodiny – práce se třídou

Motivace

- Mluvit o hodinách s dostatečným předstihem
- Představit je žákům jako příležitost ke změně
- Od počátku vše kolem TH se žáky dojednávat
- Aktivně je zapojovat do přípravy, volby témat, organizace hodin
- Ponechat větší část zodpovědnosti za průběh i výsledek na žácích
- Vztahovat se k TH i v „mezidobí“, propojovat témata TH se životem ve třídě

Organizace a struktura TH

- Hodiny mají svůj přesný, jasně vymezený čas a místo v rozvrhu třídy
- TH jsou součástí systému práce se žáky na celé škole
- Nevázat je jen k řešení problémů
- Pro TH vybrat vhodné prostředí a upravit v závislosti na plánovaném programu

Organizace a struktura třídnické hodiny

Struktura hodiny:

I. Blok - úvod hodiny

- Uvolnění nebo aktivizace
- Naladění na připravené téma hodiny

II. Blok – práce na tématu

- Rozpracování zvoleného tématu prostřednictvím vybraných technik

III. Blok – závěr hodiny

- Shrnutí závěrů
- Reflexe hodiny – průběhu i výsledku
- Přenesení závěrů či zkušeností do reality - mimo TH

Témata a náplň třídnických hodin

Téma

- Je přiměřené věku žáků
- Je pro žáky zvládnutelné
- Dokáže je zaujmout
- Nese potenciál k objevení něčeho nového
- Zajímá žáky, ale i učitele
- Je propojeno se životem ve škole či třídě anebo se životem mimo školu

Přehled témat do TH

Téma	Konkrétní příklady
Provozní záležitosti	Rozdělení a fungování služeb, příprava tříd. akcí, informace ze schůzí, požadavky do škol. parlamentu....
„Ze života třídy“ – reakce na to, co se zrovna ve třídě děje, řešení aktuálních problémů	Dodržování pravidel, nevhodné chování, vztahy s učiteli, výukové obtíže...
Témata OSV	Komunikace, tolerance, řešení konfliktů, rozhodování, styly učení...
Práce s dynamikou třídy	Diagnostika a mapování vztahů, řešení vztahových obtíží, kultivace vztahů. Klima třídy
Prevence soc pat jevů	Specifická prevence, téma závislostí, patologických vztahů, podpora „zdravého vývoje“ žáků

Témata pro TH ve třídě adolescentů

- Vytváření nových pravidel a norem
- Témata OSV – komunikace, vztahy
- Témata sebepoznání
- Posilování vzájemného respektu a úcty
- Propojování světa žáků a dospělých
- Prevence sociálně patologických jevů
- Přenášení zodpovědnosti na žáky, „nesení následků svých činů“
- Podpora samostatnosti, sebedůvěry

Pravidla pro vedení třídnických hodin

- Každý má právo mluvit-vyjádřit svůj názor
- Každý má právo mlčet, zdržet se diskuse
- Všechno se dá říci slušně
- Informace se nevynášejí mimo třídu
- Každou hodinu někdo vede
- Za průběh hodiny jsou zodpovědní všichni

Aktivizace žáků, učitelské vedení

Aktivita na straně učitele

- Dlouhé monology
- Vysvětlování vlastního názoru
- Dominance při řízení technik
- Dlouhá zpětná vazba na průběh aktivity
- „Moralizování“
- Vlastní komentáře ke každému komentáři od žáků
- Tlumení spontaneity žáků

Aktivita na straně žáků

- Předávání slova žákům
- Ptání se na jejich názor
- Zodpovědnost za přípravu a vedení TH na žácích
- Krátké a „hromadné“ zpětné vazby
- Tolerance s prostorem k vyjádření vlastního názoru
- Umění „mlčet, i když bych chtěl něco říct“

Jak volit techniky práce v TH

- Vyjasnit téma, které chceme otevřít
- Stanovit cíl, kterého chceme dosáhnout
- Zvážit možnosti žáků
- Hledat vhodné techniky

Například:

- *Téma: neverbální komunikace*
- *Cíl: uvědomit si, kolik informací vysíláme NV cestou*
- *Třída není moc spontánní a hravá*
- *Ukázky z filmů, technika pantomimy...., rozbor (reflexe)*

Etika práce učitele v TH

- Všechna pravidla pro vedení TH platí i pro učitele
- Dojednat si se žáky „právo VETA“
- Informace z TH se nevynáší
- Případné hospitace ze strany vedení chceme vědět předem a připravit na ně i žáky (a uzpůsobit téma)
- Jsme opatrní při použití technik s terapeutickým potenciálem (neotvíráme příliš osobní a citlivá témata)
- Nabídnout žákům možnost se k tématu vrátit, nebo ho dopovídat v individuálním rozhovoru

Autorita učitele

Autorita

- Individuální moc a autorita = personální charakteristika, kterou disponuje určitá osoba (sociální moc, vliv – příbuzné pojmy).

Dvě podoby individuální moci:

1. Schopnost ovlivňovat chování druhé osoby je vnímáno jako nelegitimní – autoritativnost
2. Schopnost určité osoby ovlivňovat chování druhých je vnímáno jako legitimní – autorita

Autorita je (Kaščák, 2006):

- adresná a osobní
- sociální kapitál určité osoby
- mít autoritu znamená být respektovaný a vědomě následovaný, k **vykonání určité činnosti požadované od autority není potřeba donucení ani přesvědčování** (Arendtová, 1995).
- Efektem autority je poslušnost – kázeň.

- Autorita vzniká a buduje se v konkrétních, specifických a individualizovaných vztazích
- autorita je o důvěře
- poslušnost je otázkou budování vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným.

Autorita a vliv

- Co je autorita?
  - Který učitel měl autoritu?
  - Jak si ji získával?
  - Jak si budete získávat autoritu vy?
- Poziční
  - Osobnostní
  - Profesionální